

Wittgensteins onderzoeken semiotisch onderzocht

Pieter Wisse

In zijn *Voorwoord* maakt Ludwig Wittgenstein (1889-1951) melding van aanvankelijke worsteling met de opzet van – zijn boek – *Philosophische Untersuchungen* (Macmillan, tweetalige editie met *Philosophical Investigations*, 1958, oorspronkelijk verschenen 1953). Hij deed (p. ix)

manchen mißglückten Versuchen, [s]eine Ergebnisse zu einem [...] ganzen zusammenzuschweißen,

te weten om

darin die Gedanken von einem Gegenstand zum andern in einer natürlichen und lückenlosen Folge

te presenteren. Tenslotte

sah [er] ein, daß [ihm] dies nie gelingen würde.

Zo kwam Wittgenstein er toe om

Gedanken, den Niederschlag philosophischer Untersuchungen die [ihn] in den letzten 16 Jahren beschäftigt haben[.]

te publiceren

als *Bemerkungen*, kurze Absätze[.]

Verderop wordt wel duidelijker, dat ik meen dat een gedachte niet iets is, dat een mens in beslag neemt, maar hoogstens een uitdrukking is voor haar/zijn in-beslag-genomen-zijn. Zoals Wittgenstein het zegt, merkte hij dat

[s]eine Gedanken bald erlahmten, wenn [er] versuchte, sie, gegen ihre natürliche Neigung, in einer Richtung weiterzuzwingen.

Ik zou dus zeggen, dat Wittgenstein een gevoel van verlamming kreeg. Dat gebeurde niet omdat een gedachte een neiging heeft, maar een onderdeel ervan is. Een gedachte, wat dat ook is, is dus niet verlamd of zoiets, maar kan verlamvend lijken als gevoel van onzekerheid over het bijbehorende gedrag, enzovoort. Hoe dan ook, wat Wittgenstein oorspronkelijk als natuurlijk nastreefde, ging hij als tegennatuurlijk ervaren:

Daß das beste, was [er] schreiben konnte, immer nur philosophische Bemerkungen bleiben würden[, ...] hing freilich mit der Natur der Untersuchung selbst zusammen.

Ook verder als voorschot op mijn insteek merk ik reeds op dat de uiteindelijke opzet volgens “Bemerkungen” kennelijk het beste paste bij de, grof gezegd, dynamiek van combinatie van Wittgenstein en bepaalde onderwerpen.

Waarom citeer ik Wittgenstein (W) in het Duits? Dat is de taal waarin hij schreef. Als lezer beheers ik die taal voldoende om er de voorkeur aan te geven boven vertalingen. De Engelse vertaling met *Philosophical Investigations* is overigens van G.E.M. Anscombe. Het boek is als *Filosofische onderzoeken* (Boom, 1976) in het Nederlands verschenen, vertaald door H.W. Bakx.

En waarom geef ik onmiddellijk kritiek op Ws taalgebruik? Is dat niet kleinzielig? Nee, integendeel. In het geval van zijn “Bemerkungen” is zelfs niets toepasselijker dan nadruk op zulk gebruik. Want dat is zijn voornaamste thema. W was daarmee zeker niet oorspronkelijk, maar wel is vooral onder zijn naam de taalopvatting volgens betekenis-is-taalgebruik verspreid geraakt.

Waarom ik W zo selectief citeer? Woorden, zinsdelen en zinnen uit ‘zijn’ context haal? Is het wel in de haak om ze te gebruiken met afwijkende context(en), dus vaak stellig niet volgens Ws bedoelingen?

Dat is inderdaad precies wat ik doe! Wat iedereen doet ..., altijd ...

Ik bedoel maar, dat is de onlosmakelijkheid van context.

De integere taalgebruiker vermeldt steeds haar/zijn bron, zodat hercontextualisering naspeurbaar is (terwijl ook z/hij onvermijdelijk nieuw contextualiseert, enzovoort).

Hoe W zijn onderzoeken typeert, vind ik onverkort gelden voor – ontwerp van – een conceptueel model ter facilitering van informatieverkeer. De reële schaal met inherente betekenissenvariëteit, verder in Ws woorden,

nämlich zwingt uns, ein weites Gedankengebiet, kreuz und quer, nach allen Richtungen hin zu durchreisen. [...] Die gleichen Punkte, oder beinahe die gleichen, wurden stets von neuem von verschiedenen Richtungen her berührt und immer neue Bilder entworfen.

De aanpak die W volgt, kan gerust de aanzet tot een methode heten. Die valt er in elk geval eenvoudig in te herkennen vanuit het perspectief van Metapatroon, een modelleermethode/-taal voor stelselmatig (conceptueel) modelleren. Dat draait (!) dus om wat als natuurlijk telt. De heroverweging scheelt nodeloos geworstel.

Toegang tot documentatie (opgesteld vanaf 1991) biedt *Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer*

Volgens Metapatroon is een object op elke schaal eenduidig ken- resp. modelleerbaar als verzameling gesitueerde (deel)objecten met per situatie kenmerkende gedragingen. Met object als (scharnier)punt, moeten steeds relevante situatie en bijbehorend gedrag verbeeld zijn. Dat gebeurt met context resp. intext.

Als (filosofische) grondslag van Metapatroon geldt de semiotische enneade, waarbij twee enneades een model vormen van communicatieve dynamiek. Met dat dia-enneadische model is Ws *Philosophische Untersuchungen* alweer begrijpelijker, van instemming met tot en met kritiek op zijn aldus verzamelde opmerkingen.

Neem de aantekening waarmee W – het verslag van – zijn onderzoeken begint. Hij opent met een citaat van Augustinus (354-430). Op grond daarvan doet hij Augustinus m.i. echter onrecht. Want W beweert vervolgens dat Augustinus’ taalopvatting draait om zelfstandige naamwoorden.

Maar als het citaat klopt, bedoelt Augustinus toch ècht, dat het hem er allereerst om gaat om steeds zijn wensen (Latijn: voluntates) tot uitdrukking te – proberen te – brengen (Latijn: enuntiabam; eerste persoon onvoltooid verleden tijd van enuntiare, ihb imperfectum de conatu).

Dat is precies de opvatting die ik als volgt samenvat: elk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: every sign is a request for compliance; zie *Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism*, 2002).

Over wens (lees ook: wil) gesproken, W blijkt vooral erin geïnteresseerd zich te kunnen afzetten teneinde zijn eigen taalopvatting duidelijker te laten uitkomen. Volgens W vormt handeling de crux, dat wil zeggen het daadwerkelijke taalgebruik.

Door mijn uitleg van de tekstpassage van Augustinus is van enig contrast tussen diens taalopvatting en die van W géén sprake. Zij hebben wat mij betreft allebei zelfs gelijk. Het verschil tussen hun stellingen komt, doordat zij het verschijnsel taal, in Ws woorden, von verschiedenen Richtungen her berühr[en.]

Augustinus beschouwt een teken als wilsuitdrukking. Wat het citaat niet vermeldt, maar wat logisch is om als verdere opvatting van Augustinus te veronderstellen, is dat de wilsuitdrukking door de zgn spreker bedoeld is om de bijbehorende hoorder ernaar te laten handelen. W bekijkt een teken als het ware precies andersom. Hij ziet er een handelingsaanleiding in. Uit zijn aantekening resp. paragraaf I.1 blijkt echter nergens, dat hij consequenties verbindt aan de herkomst van het teken in kwestie. Nota bene, zijn voorbeeld is daar een boodschappenlijstje; dat is toch een opdracht, zou je zeggen. Maar W mist de oorsprong ervan als wilsuitdrukking.

Dia-enneadische semiotiek kan ons behoeden voor simplistische interpretatie van Augustinus. Tegelijk zijn we meteen op onze hoede ervoor dat W bleef worstelen, zo niet met de opzet (lees hier: vorm) van zijn onderzoekingenverslag, dan toch met wat hij “kreuz und quer” als inhoud (niet) behandelt.

Mits een auteur/ontwerper stelselmatig ... handelt, kan Metapatroon (verder) helpen; zie o.a. *Publieks- en stelseltaal in wetgeving: Wat is het geval?* (in: *PrimaVera*, working paper 2011-03, Universiteit van Amsterdam, 2011).

Voor onderzoekingen, dus ook voor èlk informatiemodel als ontwerp, geldt wat W zèlf tot slot van zijn *Voorwoord* opmerkt (p. x):

Ich möchte nicht mit meiner Schrift Andern das Denken ersparen. Sondern, wenn es möglich wäre, jemand zu eigenen Gedanken anregen.

Nogmaals, die zinnen acht ik tevens toepasselijk als motto voor de professionele informatiekundig ontwerper c.q. informatiemodellieur. Z/hij moet opdrachtgevers, herstel, deelnemers aan maatschappelijk (informatie)verkeer èn vooral wie verantwoordelijk is voor infrastructuur ervoor tot engagement bewegen. Menig opdrachtgever, vooral in het openbaar bestuur, blijkt daarvan echter niet gediend. Aan de opgave voor informatiekundig ontwerpers, een opgave die kwalitatief veranderd is door – digitale technologieën voor – grenzeloos informatieverkeer, wijdde ik o.a. het opstel *In de hoop op informatiekundig beroeperspectief: ontwerpers van infrastructuur voor informatieverkeer zoeken democratische opdrachtgevers* (2012).

Zodra het duidelijk is dat het geen zin heeft om *Philosophische Untersuchungen* als serieuze kritiek op Augustinus' taalopvatting te lezen (nogmaals, het ging W kennelijk om een afzetje), kan de aandacht helemaal uitgaan naar wat W opbrengt. In § I.3 benadrukt hij, dat het met een teken gaat om de bruikbaarheid ervan. Die geldt

nur für dieses eng umschriebene Gebiet, nicht für das Ganze, das du darzustellen vorgabst.

Zo komt hij tot een aanbeveling:

Du kannst deine Erklärung richtigstellen, indem du sie ausdrücklich [...] einschränkst.

Die beperking laat zich met Metapatroon stelselmatig expliciteren als (een) context.

De associatie van Augustinus met, ik noem het maar, de zelfstandige-naamwoordenopvatting van taal klopt m.i. dus niet. Van wie dan ook, het is die simplistische opvatting, aldus W in § I.5, die

das Funktionieren der Sprache mit einer Dunst umgibt, der das klare Sehen unmöglich macht.

Voor goed begrip van taal stelt hij voor om te kijken naar
das Kind, wenn es sprechen lernt.

Het aanleren van taal door een kind is geen kwestie van verklaren. Volgens W is het “ein Abrichten.” Duidelijker had hij volgens mij niet kunnen zeggen dat via taalgebruik de ene wil op de andere wil treft.

Ws ... verklaring van het verloop van bedoelde africhting omvat een term die ik er niet onmiddellijk mee zou associëren: spel. In § I.7 schrijft hij o.a.:

Wir können uns auch denken, daß der ganze Vorgang des Gebrauchs der Worte [...] eines jener Spiele ist, mittels welche Kinder Ihre Muttersprache erlernen.

W dingt vervolgens kennelijk weer af op de nadruk op aanleren door
auch das Ganze: der Sprache und der Tätigkeiten, mit denen sie verwoben ist, das “Sprachspiel” [zu] nennen.

Stelselmatige toepassing van Metapatroon kan leren, dat taalspel een (veel) te grove categorie is voor eenduidige ordening van betekenisvariëteit. Doelmatige modellering van stelselmatige interdependentie vergt relatieve – enneadische – (meta)begrippen zoals signatuur, context en intext. Voor een inleiding, zie o.a. deel I in mijn boek *Metapattern: context and time in information models* (Addison-Wesley, 2001) resp. *The pattern of metapattern: ontological formalization of context and time for open interconnection* (in: *PrimaVera*, working paper 2004-01, Universiteit van Amsterdam, 2004).

In § I.18 noemt W alsnog wat ik in § I.1 vond ontbreken, te weten de karakterisering à la Augustinus van het voortgebrachte teken als een bevel. Deze term, bevel, vormt aanleiding tot een grammaticale beschouwing. Dat levert tot slot van § I.20 een (retorische) vraag op:

[B]esteht der gleiche Sinn der Sätze nicht in ihrer gleichen *Verwendung*?

Het instemmende antwoord gaf W eerder door taalgebruik te benadrukken.

Op basis van de term bevel hanteert W overigens een verschil, dat ik nodeloos acht. Dat is (§ I.21)

der Unterschied zwischen der Meldung, oder Behauptung, [...] und dem Befehl[.]

Ook wat hij melding enz. noemt, geldt m.i. als verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: every sign is a request for compliance), zoals elk teken! De spreker verzoekt de hoorder zich te schikken naar de voorstelling zoals ... gemeld. Let wel, daarbij kan het om een bedrieglijke ‘melding’ gaan, opzettelijk of uit onbenul ... (§ I.249):

Das Lügen ist ein Sprachspiel, das gelernt sein will, wie jedes andre.

In de veronderstelling dat het om verschillende takken gaat, onderneemt W in § I.22 de sprong van bevel naar bewering (Duits: Behauptung). Daar blijft hij op zoek naar directe correspondentie tussen teken en werkelijkheid (lees hier ook: objectiviteit).

Er moet ‘als het ware’ subjectiviteit ‘tussen.’ Over een losse bewering valt nauwelijks iets zinnigs te zeggen. Stel dat u de lezer bent van het zinnetje “Het regent.” U (het ene subject, in een situatie) dient zich af te vragen wie (het andere subject) de schrijver ervan is en waarom z/hij dat zinnetje juist daar schreef (ook een situatie). Als u zo’n zinnetje leest in een verhandeling over logica, weet u bijna zeker dat de auteur er een veel te simplistische opvatting over ... logica op na houdt. Tenzij de auteur er problematisering mee illustreert, maar in elk geval in § I.22 is W zover nog niet.

Meteen in § I.23 blijkt W te beseffen, dat hij van de ene op andere takken kan blijven springen, maar juist daarmee niet verder komt. Er zijn unzählige verschiedene Arten der Verwendung alles dessen was wir “Zeichen”, “Worte”, “Sätze”, nennen.

Hij past er zijn algemenere begrip taalspel op toe. Hij bedoelt ermee daß das *Sprechen* der Sprache ein Teil ist einer Tätigkeit, oder einer Lebensform.

Let wel dat W daar taalspel (nog) associeert met Arten der Sätze [wie e]twa Behauptung, Frage und Befehl[.]

Die grammaticale aanname klopt m.i. pertinent niet. Ik vind wèl, dat taalgebruik louter in zoiets als een levensvorm (lees algemener: situatie) voor een subject betekenis heeft, zowel als spreker als hoorder. Daarom gaf ik zulke dialogische semiotiek de naam subjectief situationisme. Maar ik zou vragen, bevelen, enzovoort niet als evenzovele levensvormen willen duiden c.q. veronderstellen.

Ook meteen in § I.23 suggereert W wat ik hierboven met problematisering aangaf:

Es ist interessant, die Mannigfaltigkeit der Werkzeuge der Sprache und ihrer Verwendungsweisen, die Mannigfaltigkeit der Wort- und Satzarten, mit dem zu vergleichen, was Logiker über den Bau der Sprache gesagt haben.

Nu lijkt mij W geen man van zelfspot, integendeel, maar hij betreft daar auch der Verfasser der *Logisch-Philosophische Abhandlung*

bij, dwz zichzelf. De (Latijnse) titel van de Engelse vertaling door F.P. Ramsey luidt *Tractatus Logico-Philosophicus* (tweetalige editie inclusief Duits origineel, Routledge Kegan & Paul, 1971, oorspronkelijk verschenen 1922).

Mijn indruk is dat W zich blijft oriënteren op vormveelvoud, terwijl inhoudelijk èlk teken volgens mij, zoals gezegd, een verzoek tot inschikkelijkheid is. Daarin doet hij mij denken aan Charles Peirce (1839-1914) die veel nadruk legde op een tekenclassificatie. Dat heb ik juist voor een zgn pragmatist als Peirce altijd merkwaardig gevonden, omdat ik er geen (praktisch) nut in herken.

Graag wijs ik erop, dat ik de semiotische enneade vooral ontwierp als verrijking van Peirce's triade. Peirce lijkt het met grond op een vierde term te hebben gehouden, die hij buiten zijn triadische schema hield. Daardoor miste hij de opening om *samenhang* tussen verschillen methodisch te vestigen!

Mijn eerste uitbreiding was om grond te differentiëren volgens de drie triadische elementen à la Peirce. Dat levert een hexade op; zie *Developing the ground of Peirce*, hoofdstuk 2 in *Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism*. Als tweede uitbreiding voorzag ik wat in/vanaf de hexade dimensies zijn, alledrie van een, zeg maar, scharnier. Voilà, enneade; zie *Metapattern: modeling as enneadic sign engineering*, hoofdstuk 4 in genoemd boek. Kort erna hernoemde ik enkele elementen van de enneade; zie *Dia-enneadic framework for information concepts* (2003).

Het belang van context onderzoekt W in § I.29, zij het dat hij zo'n aanduiding ervoor niet ... gebruikt. Daar vraagt hij zich af, of hij met een bepaald èxtra woord iets toevoegt voor het begrip van een hoorder.

[D]as hängt davon ab,
geeft hij als antwoord,

ob er [die hinweisende Definition] ohne dieses Wort anders auffaßt, als ich es wünsche.

W vervolgt:

Und das wird wohl von den Umständen abhängen, unter welche [die Definition] gegeben wird, und von dem Menschen, dem ich sie gebe.

Inderdaad, subjectief situationisme. Want

wie er die Erklärung ‘auffaßt’, zeigt sich darin, wie er von dem erklärten Wort Gebrauch macht.

Dit laatste vind ik slordig uitgedrukt. Uitgaande van de ‘definitie’ dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, blijkt uit de eropvolgende reactie in hoeverre de hoorder gevolg gaf c.q. geeft aan het verzoek van de spreker.

Opnieuw is een waarschuwing op z’n plaats. Op haar/zijn beurt kan de hoorder al dan niet opzettelijk een reactie vertonen die resp. waarmee z/hij de (oorspronkelijke) spreker misleidt. Want ook de reactie, opgevat als teken, geldt als verzoek tot inschikkelijkheid, enzovoort.

Als W beschrijft dat een spreker telkens een andere betekenis kan ... bedoelen, noemt hij dat een kwestie van wisseling van aandacht (§ I.33). Volgens de enneade is het steeds een motief met bijbehorende focus dat een concept bepaalt. En dat geldt voor elke deelnemer, zowel tekenproducent als –consument.

W is in elk geval zover om te benadrukken dat (§ I.37)

die Beziehung zwischen Namen en Benanntem

niet absoluut geldt. Zijn motto luidt:

Schau auf das Sprachspiel [...]!

Erkenning en toepassing van betekenisrelativiteit is conditio sine qua non voor de informatiekundig ontwerper die verantwoord haar/zijn werk doet. Daarvoor vind ik Ws begrip van taalspel echter nog niet verfijnd genoeg; hierboven etiketteerde ik taalspel reeds als te grove categorie.

Met zijn onderzoekingen slaat W allerlei paden in, en loopt ze een stukje af, die juist hijzèlf m.i. allang als overbodig aangaf met zijn kenschets van (aan)leren als “Abrichtung.” Wie een les leert, schikt zich naar het verzoek in kwestie. Zo blijven we met leren aan de gang, liefst als leraar, maar ja ...

Juist door op betekenis onder de noemer van een aparte ... naam door te gaan, ook maar weer een woord zou ik zeggen, zoekt W ernaar langs een vals spoor. Wat doet het ertoe, dat een naam een woord is, maar niet ieder woord een naam?

Volgens het ruimere/rijkere kader van de semiotische enneade geldt een gedeelte van een teken als signatuur en een ander, veel groter gedeelte als context (plus een gedeelte als zgn intext). Uit hun verhouding (zoals ervaren) volgt (pas) of de spreker de signatuur in kwestie eventueel als een naam (of wat dan ook) bedoelt resp. of de hoorder ‘m als zodanig opvat.

Nogmaals, W stelt (§ I.43):

Die Bedeutung eines Wortes ist sein Gebrauch in der Sprache.

Ja, maar de ene gebruiker is de andere niet. Er bestaat taalgebruik (louter) voor het doen van een inschikkelijkheidsverzoek resp. voor het opvatten van zo’n verzoek. Wie ‘in’ zichzelf praat, al dan niet in – de veronderstelling van, nota bene achteraf – bewustzijn, semiosis dus, ondergaat zulke gebruikswisseling óók.

Ik ben trouwens geneigd aan te nemen dat interior dialogue evolutionair voorafging aan exterior dialogue.

Zoals ik W begrijp, komt hij via – problematisering van – naamgeving op afwijzing van het idee dat er in absolute zin (§ I.47)

einfachen Bestandteile, aus denen sich die Realität zusammensetzt[,]

zijn. Het hangt ervan af, opnieuw spraakspel, wat telt als “zusammengesetzt” resp.

“Bestandteile.” Op dergelijke ‘punten’ lijkt trouwens principieel verschil aanwijsbaar tussen wat wel Wittgenstein I en Wittgenstein II wordt genoemd, ofwel, ruw gezegd, zijn logische

theorie met *Logisch-Philosophische Abhandlung* en zijn theorie van taalgebruik met *Philosophische Untersuchungen*. Ook dat zou bij nader inzien weleens vooral een kwestie van verschillende perspectieven kunnen zijn ... Daarop ga ik concreet voor WI en WII in dit opstel niet in.

Wat mij betreft volgt – ook? – uit Ws latere opvatting c.q. perspectief dat pèr situatie geldt dat er (§ I.49)

Elemente [sind die wir] nicht erklären (d.h. beschreiben) sondern nur benennen können.

Voor de situatie in kwestie tellen die elementen dan als de “einfachen Bestandteile,” en draagt wat volgens W de naam ervoor is (dus) een axiomatisch karakter.

Verderop in § I.49 schrijft hij inderdaad dat

ein Zeichen [...] könne einmal Wort und einmal Satz sein. Ob es aber “Wort oder Satz ist”, hängt von der Situation ab, in der es ausgesprochen oder geschrieben wird.

Wat W daarbij (nog) niet aangeeft, is dat hij situatie (verder) gelijk stelt met taalspel. Ook blijft hij een teken als zodanig homogeen beschouwen, terwijl juist de indeling volgens signatuur met con- en intext via eneadische correspondentie(s) een (dynamisch) model van betekenis biedt.

Slechts een signatuur, of het een woord, een zin, of wat dan ook is, is weliswaar nodig, maar (lang) niet voldoende voor betekenis in de inherent provisorische ‘zin’ van zowel geven als nemen.

Zo vind ik het van ... betekenis, dat W over zijn idee van relatieve bestemming van een teken als woord dan wel zin onmiddellijk opmerkt dat

dies leicht zu allerlei philosophisem Aberglauben führt[.]

Ik weet niet waarop hij zinspeelt. Ik maak ervan, dat hij met zulk onderscheid reeds een stap doet om het (bij)geloof in absoluut geldige betekenis(sen) te wijzigen.

Dat W bij naam(geving) aan ‘iets’ axiomatisch denkt, meen ik door de passage aan het slot van § I.49 bevestigd te krijgen:

Benennen und Beschreiben stehen ja nicht auf *einer* Ebene: Das Benennen ist eine Vorbereitung zur Beschreibung. [...] Man kan sagen: Mit dem Benennen eines Dings ist noch *nichts* getan. Es *hat* auch keinen Namen, außer im S[prachs]piel.

Maar ja, bedoelde voorbereiding gebeurt netzogoed in een situatie annex taalspel. Daarvoor gebruikt W zèlf de ... naam “Abrichtung.”

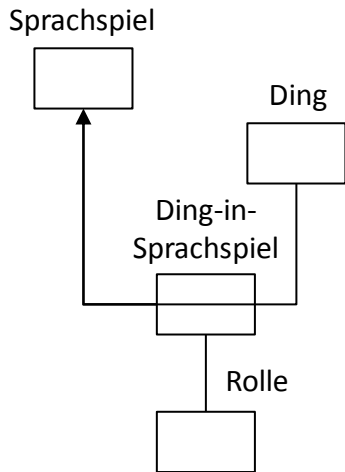
In § I.50 vergelijkt W “einfachen Bestandteile” resp. “Elemente” met normen, overigens wederom zonder dat woord te gebruiken:

Wir haben damit diesem Ding eine Rolle in unsern Sprachspiel gegeben; es ist nun *Mittel* der Darstellung.

Ofwel,

[e]s ist in diesem Spiel nicht Dargestelltes.

De formele doorbraak met Metapatroon betreft zgn recursiviteit. Om dat te verklaren schematiseer ik allereerst wat W stelt, plat dus; zie figuur 1. Daarbij gebruik ik meteen zoveel mogelijk de (visuele) notatie van Metapatroon, maar voorlopig met behoud van Ws terminologie.

figuur 1: een ding manifesteert zich met een rol in een taalspel.

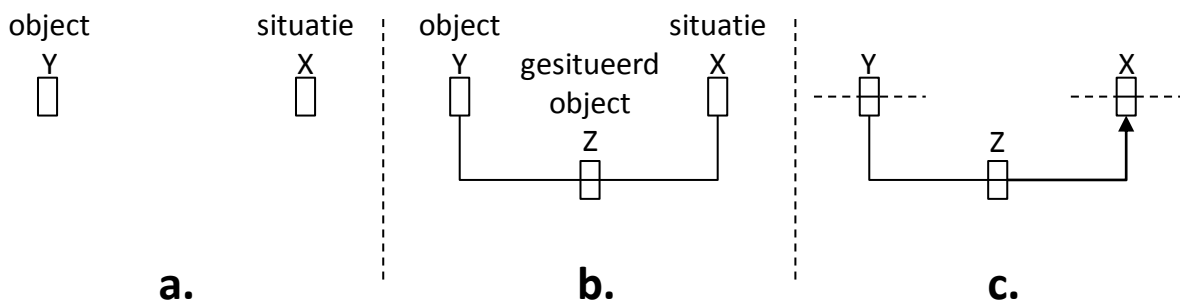
Metapatroon berust op stelselmatige relativering. Waarom zou het ophouden bij enkelvoudige verbijzondering? Het ding-in-taalspel is resultaat van een verbijzonderingslag. Maar zodra zo'n resultaat (er) staat, kan het dienen als basis (start van volgende etappe) voor verdere verbijzonderingen. Volgens Metapatroon geldt dat voor elk verder knooppunt, dus enzovoort. Figuur 1 toont dat een knooppunt op z'n Metapatroons in precies één van precies twee hoedanigheden kan worden benut/ingezet voor (verdere) verbijzondering. Nog steeds in Ws termen, dat is als "Sprachspiel" of als "Ding." Als "Ding" is dus op z'n Ws altijd een voorbereiding als norm aan de orde geweest voor één of meer taalspelen:

[G]äbe es dieses Ding nicht, so könnten wir es in unserem Spiel nicht verwenden.

Het benoemen van een rol van een ding
 ist in unserem Spiel ein Paradigma[.]

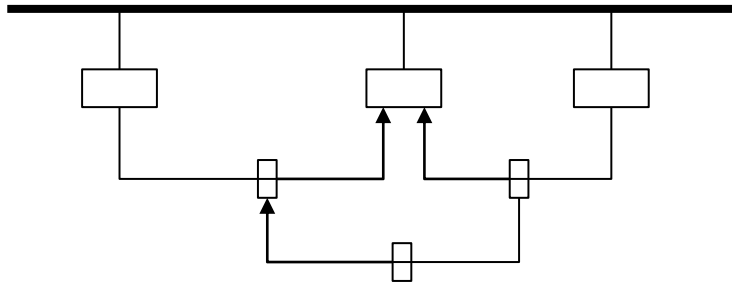
O.a. erkenning van normrelativiteit bevordert stelselmatig overzicht. Dat ziet W nog niet als opgave. Zo verkennt hij (vooral) verschillen en komt minder toe aan hun inherente samenhang. Voor beheersbare infrastructuur voor maatschappelijk informatieverkeer ontkomen we er echter niet aan.

Hoe de verbijzonderingslijn aan de kant van het knooppunt in kwestie gemarkeerd is, geeft zijn binaire hoedanigheid aan. Daardoor kunnen de etiketten verdwijnen zoals ze (nog) in figuur 1 verschijnen. Voor recursiviteit kloppen ze niet (meer). Hoe een bepaald knooppunt opgevat moet zijn, is immers door-en-door betrekkelijk. Figuur 2 vat samen hoe dat met Metapatroon zit.

figuur 2: elk knooppunt kan gelden als situatie (context), object resp. gesitueerd object.

Consequente relativering houdt in dat ook wat figuur 1 voorstelt als taalspel resp. ding, geldt als verbijzonderingsresultaat. Ter vermijding van oneindige regressie stelt Metapatroon een grens(waarde): horizon. In aanzet een typisch conceptueel model à la Metapatroon toont figuur 3.

figuur 3: Metapatroons recursiviteit vanaf horizon.

In Metapatroon valt aldus radicalisering te herkennen van een opmerking die W in § I.50 maakt, te weten dat

[w]enn alles, was wir “Sein” und “Nichtsein” nennen, im Bestehen und Nichtbestehen von Verbindungen zwischen den Elementen liegt, dann hat es keinen Sinn vom Sein (Nichtsein) eines Elements zu sprechen.

Dat gebeurt volgens Metapatroon dan ook niet! In absolute zin telt een object géén eigenschappen, slechts per situatie (en pèr situatie is reeds een zgn tweede uitgesloten; zie verderop opmerkingen over al dan niet uitgesloten derde).

Voor samenhang van dergelijke (gedrags)verschillen veronderstelt Metapatroon wederom een grenswaarde (lees ook: hanteert een kunstgreep). Dat is de zgn nulidentiteit van een object (waarvoor de horizon als situatie geldt).

Naar mijn indruk relateert W weliswaar taalgebruik (betekenissen per taalspel), maar positioneert hij de individuele gebruikers nog onvoldoende. Zo blijft hij naar een verklaring zoeken voor taal als middel voor overdracht van begrip, dus van wat als het ‘ware’ ertussen bestáát.

Ik vind taal(gebruik) primair een middel voor (gedrags)beïnvloeding. Daarvoor verwijst taal niet naar ‘iets’ dat apart bestaat, maar o.a. naar hoe ‘het’ volgens de spreker voor de hoorder ‘is’ om te voldoen aan het verzoek tot inschikkelijkheid. Dat klinkt egocentrisch, maar valt mee zodra we beseffen dat sociale beïnvloeding een pleonasme is.

W geeft in § I.52 met een voorbeeld aan, dat we moeten oppassen voor een valse aanname.

Voor wie ‘m volgt, geeft hij aan,

wird diese Untersuchung vielleicht überflüssig sein.

Misschien? Het lijkt mij duidelijk dat hij zijn eigen onderzoeken wel degelijk relevant acht. Mijn oproep komt er (dus) op neer, dat we vèrder moeten.

Een manier om dat te doen is om W zo goed mogelijk te proberen te volgen. Welke invloed wil hij uitoefenen?

In § I.53 stelt hij aan de orde dat

was wir Regel eines Sprachspiels nennen, sehr verschiedene Rollen im Spiel zukommen können.

Gaat hier zijn woordkeuze met hem op de loop? Zo van, waar spelen annex spellen zijn, zullen er ook wel regels zijn? Hij komt er vooralsnog niet op terug ...

Zo vraag ik mij af, of W het laat bij de meervoudigheid van rollen die een regel in een taalspel kan hebben. Zo ja, wat bepaalt dan de effectuering van een ... bepaalde rol?

Op basis van recursiviteit heb ik daar een verklaring annex aanbeveling voor. Blijkbaar zijn, eerst maar weer in W termen, taalspel en/of ding nog niet genoeg verbijzonderd, opdat slechts precies één rol overblijft in de zin van eenduidig (bepaald) gedrag van het ding-in-taalspel. Om zulke gedrag(sbeschrijving) in nodige en voldoende context voor eenduidigheid een rol dan wel een regel te noemen neigt naar tautologie; zie o.a. *Modifying Object-Role Modeling into Situated-Object-Behavior Modeling with Metapattern* (2013).

Over tautologie gesproken, *Logisch-Philosophische Abhandlung* is grotendeels tautologisch gelet op de logica die W erin propageert en probeert te praktiseren. Dat komt omdat hij algemeen geldige axiomata poneert. Daarop komt noodzakelijkerwijs alles ... terug. En verduidelijking van een axioma kan per definitie niet per bewijs. Wat resulteert, zijn herhalingen die vaak eerder verwarren.

Metapatroon kent als grondslag een algemene modeltheorie van gedragsverschillen-in-samenhang. Daarin past (dus) ook wat W oppert, onder toevoeging van stelselmatige borging. W zelf beperkt zijn onderzoekingen vooralsnog tot allerlei opvattingen over taal. In § I.65 is hij toe aan de conclusie dat

diesen Erscheinungen garnicht Eines gemeinsam [ist], weswegen wir für alle [“Sprache” als] das gleiche Wort verwenden, – sondern sie sind mit einander in vielen verschiedenen Weisen verwandt.

Het is bedoelde verwantschap (lees ook: samenhang) die zich met Metapatroon formeel-methodisch (visueel) zowel relevant als rigoreus laat modelleren/uitdrukken.

W vraagt de lezer om aan (§ I.66) “Spiele” te denken, zoals
Brettspiele, Kartenspiele, Ballspiele, Kampfspiele, u.s.w.

Eén of meer eigenschappen die ze allemaal hebben ontbreken:

Wir sehen ein kompliziertes Netz von Ähnlichkeiten, die einander übergreifen und kreuzen.
Ähnlichkeiten im Großen und Kleinen.

Met Metapatroon valt dat te modelleren als (ordelijk) stelsel van eenduidige, recursieve verbijzonderingen. In recursie zit – uiteraard – relativering besloten.

Aan de aanwijzing van samenhang gaat het vestigen van verschil vooraf. Die noodzakelijke spanning voor stelselmatig modelleren mist W nog. Volgens mij komt dat, omdat hij op (§ I.67) “Familienähnlichkeiten” blijft hangen.

Natuurlijk erken ik het belang van zijn idee van familiegelijkenissen. (Ook) W slaagt erin om naïeve taalopvattingen aan de kaak te stellen.

Wat hij ter vervanging voorstelt, heeft in het stadium van zijn onderzoekingen echter nog nauwelijks operationaliseerbare waarde. Nu hoeft dat met – resultaten van – onderzoekingen ook niet. Een uitkomst is óók waardevol, wanneer we ons daardoor verdere inspanningen kunnen besparen (omdat ze inmiddels aantoonbaar nergens toe zouden leiden). Uit de stand die W bereikt volgt wel, zoals nota bene hijzelf tot slot van zijn *Voorwoord* benadrukt, dat we zijn resultaten beslist niet als het laatste woord erover moeten beschouwen.

Wat W met “Ähnlichkeit” wèl krachtig uitdrukt, betreft het appèl dat een verzoek tot inschikkelijkheid betreft. De spreker gebruikt een woord, dat de hoorder volgens haar/hem kan ‘plaatsen.’ (Juist vooral) met context stuurt de spreker welk, zeg maar, familielid z/hij ermee bedoelt. Zo kan hij ook voor de hoorder een tot dusver onbekend ‘familielid’ – proberen te – introduceren. Wanneer de hoorder uit de context dwang ervaart, is de aanduiding “Abrichtung” letterlijk van toepassing.

Let wel, context behoeft niet tot dezelfde, laat ik het noemen, tekenmodaliteit te behoren als de signatuur in kwestie. Sterker nog, context is doorgaans grotendeels ‘anders.’ Het is wat als situatie wordt ervaren. Die kan de spreker deels regisseren, zoals met een uniform en/of de ruimte waarin z/hij een woord/zin uitspreekt, een gebaar maakt ...

Zo is het vestigen van (een) reputatie erop gericht om (latere) verzoeken a. compact te houden, b. met zo min mogelijk weerstand opgevolgd te krijgen e.d.

Over gelijkenis c.q. verschil gesproken, vergelijk het potentieel voor precisie volgens Metapatroon met hoe W een groeiende begripsfamilie geconstitueerd ziet. Hij gebruikt weer een voorbeeld, ditmaal getal (§ I.67):

Warum nennen wir etwas “Zahl”? Nunetwa, weil es eine – direkte – Verwandtschaft mit manchem hat, was man bisher Zahl genannt hat; und dadurch, kann man sagen, erhält es eine indirekte Verwandtschaft zu anderem, was wit auch *so* nennen.

Voor W is besef van interdependentie aldus de uitkomst (einde) van onderzoeken. Voor Metapatroon was dergelijk besef het uitgangspunt (start) voor de modelleermethode/-taal. Op z’n minst via de horizon is elk knooppunt verbonden met alle andere knooppunten in een model. Alle lijnen ‘dragen’ (bij tot) precieze betekenis.

W komt wederom met een vergelijking:

[W]ir dehnen unseren Begriff der Zahl aus, wie wir beim Spinnen eines Fadens Faser an Faser drehen. Und die Stärke des Fadens liegt nicht darin, daß irgend eine Faser durch seine ganze Länge läuft, sondern darin, daß viele Fasern einander übergreifen.

Dat is natuurlijk een prachtig beeld. Juist daarom moeten we ervoor oppassen. Ik zie ordening van betekenisvariëteit niet als vezels waarmee een draad wordt gevormd, maar veeleer als juist apart aangelegde draden om een netwerk te knopen.

En het is ook niet een naam die dan compleet geldt voor zo’n (deel)netwerk. Elk knooppunt kan een afwijkende naam-als-signatuur dragen. En verschillende knooppunten kunnen van dezelfde signatuur zijn voorzien. Voor betekenis komt er immers context bij. Dezelfde signatuur in verschillende contexten leidt tot dito verschillende betekenissen.

Van méér knooppunten wordt een net(werk) niet sterker, wel groter. Het ‘vangt’ meer. Ook met de vergelijking met een visnet oid. is het trouwens oppassen.

Ik benadruk dat verschillende betekenissen niet moeten worden opgevat als evenzovele bijdragen aan zoiets als de ene superbetekenis van een begrip. Nee, een begrip kan nu eenmaal allerlei betekenissen hebben, krijgen, ..., allemaal contextueel. Via ‘hun’ begrip bestaat samenhang. Voor optimale samenhang geldt contextloze betekenis als onzin. Zeg ook maar, die bestaat juist niet. Als er al een superbetekenis is, is die ... leeg (op de kunstgreep van de nulidentiteit na; zie ook hierboven).

De – theorie van de – semiotische enneade is o.a. een kritiek op essentialisme.

Aan wat voor W een draad is (en volgens mij een netwerk), kan verder gesponnen (geknoopt) worden. Volgens Metapatroon houdt veranderlijkheid in, dat verknopingen een geldigheidsduur (en daarnaast een registratietijdstip) hebben. Daarom luidt de ondertitel van mijn boek *Metapattern* (Addison-Wesley, 2001): *context and time in information models*.

W stelt (§ I.68)

daß der Umfang des Begriffs *nicht* durch eine Grenze abgeschlossen hoeft te zijn. In dat verband maakt hij (pas) weer melding van regels door te bevestigen dat een spel

nicht überall von Regeln begrenzt [ist.]

Zegt W met zoveel woorden dat de werkelijkheid wetmatig 'is,' maar dat hij (inmiddels) bereid is om ter verklaring van gevarieerd taalgebruik erop af te dingen?

Waar familiegelekenissen ... spelen, (§ I.69)

[k]önnen wir etwa [...] dem Andern nicht genau sagen, was [z.B.] ein Spiel ist[. ...] Aber das ist nicht Unwissenheit. Wir kennen die Grenzen nicht, weil keine gezogen sind.

W adresseert de problemen voor iemand die (§ I.77)

nach Definitionen sucht, die unseren Begriffen entsprechen.

Als je je richt naar taalspelen, suggereert hij,

wirst [du] leichter sehen, daß das Wort eine Familie von Bedeutungen haben muß.

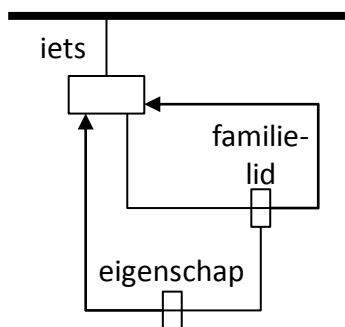
Ik wijs erop, dat W feitelijk in twee richtingen relativeert. Onder de noemer van een open grens laat hij allereerst eventueel van alles en nog wat tot lid van een – bepaalde – familie rekenen. Vervolgens kunnen de eigenschappen van de familieleden in kwestie zodanig variëren, dat er geen enkele eigenschap hoeft te zijn zij allemaal hebben.

In figuur 4 is die dubbelslag met Metapatroon gemodelleerd. Elk knooppunt is slechts, zeg maar, getypeerd. Het gaat steeds om een verzameling exemplaren.

Zo is er een verzameling van ietsen. Door een relatie van het ene ietssexemplaar met een ander ietssexemplaar, kan dat ene tot lid van een familie zijn verklaard. Bijvoorbeeld, voetbal is een spel.

Het algemene ietssexemplaar: voetbal is volgens de context van ietssexemplaar: spel verbijzonderd tot familielidsexemplaar: voetbalspel.

Voor elk familielid kunnen op zijn beurt dan relaties gelden met – (andere) exemplaren van – iets. Daarmee zijn eigenschappen van het familielid in kwestie aangeduid.

figuur 4: veralgemenisering van relativering(en).

Als familielid is iets als-geheel-beschouwd gecategoriseerd. Nota bene, volgens het model in figuur 4 kan één en hetzelfde iets in allerlei families resp. categorieën opgenomen zijn. Ofwel, wat is de grens van een ... familie?

Voetbal is een spel, voetbal is een marketinginstrument, voetbal is een ...

Pèr categorie, dwz als lid van een of andere familie, kunnen voor ietssexemplaar: voetbal eigenschappen gelden. Wat – voor aanwijzing – als eigenschappen in aanmerking komt, verschilt stellig van familie tot familie. Dergelijke interfamiliaire variëteit 'past' allemaal volgens dit compacte modelletje à la Metapatroon.

Een naam gebruiken we dus (§ I.79)

ohne feste Bedeutung.

Voor W hangt (een) betekenis van beschikbare regels af. Zo beweert hij (§ I.81)

zu denken, daß, wer einen Satz ausspricht und ihn *meint*, oder *versteht*, damit einen Kalkül betreibt nach bestimmten Regeln.

Maar óók op regels moet zijn idee van familiegelekenissen van toepassing zijn. De ene regel is inderdaad de andere niet ...

We moeten àf, zegt W, van het idee van zin en taal als (§ I.108)
formelle Einheit[,]

maar

[d]as Vorurteil der Kristallreinheit [der Logik] kann nur so beseitigt werden, daß wir unsere ganze Betrachtung drehen. (Man könnte sagen: Die Betrachtung muß gedreht werden, aber um unser eigentliches Bedürfnis als Angelpunkt.)

Opvallend genoeg noemt W het in diezelfde paragraaf een “Randbemerkung” dat man sich in verschiedener Weise für ein Phänomen interessieren [kann].

Over draaipunt gesproken, dat betreft m.i. juist zulke motivationele dynamiek.

Volgens W is (§ I.109)

[d]ie Philosophie [...] ein Kampf gegen die Verhexung unseres Verstandes durch die Mittel unserer Sprache.

Wie een teken erkent als verzoek tot inschikkelijkheid, is wellicht alweer minder slecht in staat om evenwicht te bewaken met wat z/hijzelf ... wil.

Dat neemt niet weg, dat qua middel geldt (§ I.124):

Die Philosophie darf den tatsächlichen Gebrauch der Sprache in keiner Weise antasten, sie kann ihn am Ende also nur beschreiben.

Uiteindelijk ...

Onderzoekingen kunnen helpen om (§ I.125)

den Zustand [...], der uns beunruhigt, den Zustand vor der Lösung des Widerspruchs, übersehbar zu machen. (Und damit geht man nicht etwa einer Schwierigkeit aus dem Wege.)

Intussen is ook iemand die zich als filosoof afficheert als spreker bezig met verzoeken tot inschikkelijkheid. Om die bezigheid louter als (taal)beschrijving te ‘verkopen,’ klopt natuurlijk niet. Met elk teken verandert de – potentiële – context voor een vòlgend teken. Dat is geen aantasting van feitelijk taalgebruik, maar zo – dynamisch, principieel ònrepliceerbaar – is het nu eenmaal.

Terugkomend op regels schetst W filosofie als een Sisyfusarbeid. Als (§ I.125)

fundamentale Tatsache

vermeldt hij,

daß wir Regeln, eine Technik, für ein Spiel festlegen, und daß es dann, wenn wir den Regeln folgen, nicht so geht, wie wir angenommen hatten. Daß wir uns also gleichsam in unsern eigenen Regeln verfangen.

Ik lees algemener situatie voor spel. Het kan zijn dat de vooronderstelde regel niet opgaat, omdat we de situatie in kwestie niet adequaat verbijzonderd opvatten. En er ‘heerst’ dus situationele dynamiek ...

W wijst het idee àf, dat verschillende taalspelen moeten/kunnen opgaan in een omvattende taal, zodra we de (gebruiks)regels ervoor hebben vastgesteld. Daarentegen zijn en blijven er taalspelen, te weten (§ I.130)

als Vergleichsobjekte, die durch Ähnlichkeit und Unähnlichkeit ein Licht in die Verhältnisse unsrer Sprache werfen sollen.

Zo wijst hij op betrekkelijkheid en variëteit van betekenissen. Voor zover ik zijn onderzoekingen begrijp, nogmaals, mist W echter de subjectieve, plastische wilfactor. Dat zie ik als reden, dat hij over (§ I.132)

eine Ordnung

rept. Weliswaar wijst hij nadrukkelijk algemene geldigheid àf, maar houdt het op

einem bestimmten Zweck.

In maatschappelijk verkeer is zo'n doel echter niet aan de ... orde, maar vervolgen deelnemers inherent eigen doelen. De ene deelnemer kan en doorgaans zal haar/zijn doel op dat van andere deelnemers – nota bene, zoals hij ze ervaart – afstemmen, vice versa. Het blijven echter steeds haar/zijn doelen (lees ook: motieven).

Dit roept de vraag op, of W taalspelen resp. speltalen onderling vergelijkt, of dat hij daarvoor zoiets als een modeltaal suggereert. In § I.131 wekt hij de indruk op zo'n apart "Vergleichsobjekt" uit te zijn,

sozusagen als Maßstab[, ...] nicht als Vorurteil, dem die Wirklichkeit entsprechen *müsse*.

Hij wil

[d]e[n] Dogmatismus, in dem wir beim Philosophieren so leicht verfallen[,] vermijden.

Daar zit volgens mij een idee over (gangbare) filosofie annex logica achter, te weten dat zulke logica mikt op absolutering. Want alleen met zo'n context kan ik plaats en wat W opmerkt (§ I.133):

Die eigentliche Entdeckung ist die, die mich fähig macht, das Philosophieren abzubrechen, wann ich will.

Wie daarentegen als bijdrage van filosofie, of van wat dan ook, waardeert dat we altijd maar weer relativeringen 'maken,' beseft allang dat er

Probleme gelöst (Schwierigkeiten beseitigt) [werden], nicht *ein* Problem.

De oplossing (vooruit: regel) is steeds situationeel. Dat vergt natuurlijk een gedifferentieerder begrip van situatie c.q. context dan W met spel ... voorspeelt. Daarin voorziet Metapatroon resp. de semiotische enneade.

In § I.155 associeert W begrip met de "Umstände" waaronder iemand een ervaring als ... begrip heeft, inhoudend (§ I.157)

eine Veränderung seines *Verhaltens*[.]

Het procedé dat W volgt, is Socratisch. Zoals met spel, geeft hij allerlei interpretaties van – wat het is om te – lezen. En opnieuw stelt hij vast, dat (§ I.164)

wir auch das Wort 'Lesen' für eine Familie von Fällen [verwenden]. Und wir wenden unter verschiedenen Umständen verschiedene Kriterien an dafür, daß Einer liest.

Situationele betekenis, dus. Met de aanduiding 'wij' laat W subjectiviteit nog in het midden. Hoe dan ook, zo vat hij samen, (§ I.166)

[d]er Unterschied lag in der etwas andern Situation[.]

Een meervoud van – verschillende – betekenissen duidt op een meervoud van – dienovereenkomstig verschillende – (taal)spelen annex situaties. W ziet die verhouding kennelijk toch anders. Hij veronderstelt – de mogelijkheid van – betekenissenmeervoud in één en hetzelfde taalspel. Als het ware ontkomt hij daar niet aan vanwege zijn grove spelbegrip. In elk geval volgt daaruit, waarom hij zegt dat er binnen een enkel taalspel criteria aan de orde zijn voor de bestemming van een bepaalde betekenis. En (§ I.182)

[d]ie Kriterien, die wir [...] gelten lassen, sind viel kompliziertere, als es auf den ersten Blick scheinen möchte.

Volgens subjectief situationisme wordt het oordeel eerder getroffen, te weten met (h)erkenning van een bepaalde situatie. Voor W geldt:

[D]as Spiel mit [...] Worten, ihre Verwendung im sprachlichen Verkehr, dessen Mittel sie sind, ist verwickelter – die Rolle dieser Wörter in unsrer Sprache eine andere, als wir versucht sind, zu glauben.

Dat is volgens mij (dus) zowat omgekeerd. Ja, tekendynamiek is ingewikkelder dan zoals menig een ervaart. Impliciete focus is voor dagelijks 'gebruik' zelfs optimaal, dwz in vergaand stabiele situaties.

Wat rollen betreft, gaat het m.i. echter (allereerst) om wat de tekenproducent resp –consument als verhouding tussen signatuur, con- en intext opvat. Dat 'staat' subjectief voor focus met motief en concept met de schijn van objectiviteit van (object)identiteit, situatie en (object)gedrag.

Ik ben het grondig eens met W dat

[es d]iese Rolle [der Wörter in unsrer Sprache] ist [...], die wir verstehen müssen, um philosophische Paradoxen aufzulösen.

Ik voeg eraan toe, dat zijn bewering onverkort geldt voor opgaven van informatiekundig ontwerp op stelselschaal. Tegelijk merk ik op, dat W met zijn onderzoeken weliswaar enkele nodige, maar nog geen voldoende productieve, operationaliseerbare aannames aanreikt.

Van crisis bestaat niet eens besef, zolang zowel opdrachtgevers als –nemers van informatiekundige werken nog in hun overheersende, verlamme meerderheid feitelijk aanhangers van Wittgenstein I zijn. Van Wittgenstein II kunnen ze alvast leren, dat die opvatting enz. kwalitatief tekort schiet voor opgaven van informatieverkeer op reële schaal. Na erkenning van het probleem laat zich pas een oplossing(srichting) met passende variëteit herkennen (die wellicht met groeiende variëteit op zijn beurt achterhaald raakt; dan is het opnieuw tijd voor paradigmawissel, enzovoort).

Met de semiotische enneade als referentiekader heeft het er alles van weg, dat W motief verwaarloost. Hoewel hij zich in § I.197 tussendoor afvraagt, of wellicht

alle Regeln in [de]m Akt der Intention erhalten [sind,]

lijkt hij concept in de focus te blijven zoeken.

In de ene na de andere paragraaf concentreert hij zich op een apart woord resp. een apart zinnetje om (vervolgens) vast te stellen dat de betekenis ervan niet eenduidig is.

Noem zo'n apart woord e.d. signatuur en concludeer uit de enneade dat een signatuur op zichzelf nooit betekenis draagt. Radicaal? Ja!

W beseft allang (§ I.257)

daß schon viel in der Sprache vorbereitet sein muß, damit das bloße Benennen einen Sinn hat.

Maar waaruit bestaan nodige en voldoende voorbereidingen dan? Met zgn regels volgens een – veel te – nauwe taalopvatting komt W er niet. Blijft hij tegen de beperking botsen die hij zichzelf oplegt. Maakt hij au fond steeds hetzelfde onderzoekingsrondje.

Hoe komen we op z'n minst een muur pas veel later tegen? Betekenis draait om de combinatie van signatuur (lees hier ook: naam) met context. En ook die verhouding geldt weer subjectief-situationeel.

Met opvoeding en –leiding krijgen we vooral zulke verhoudingen voorgeschreven. Wie zich eraan houdt, verzint nooit iets nieuws.

Als ik me niet vergis, vergelijkt W een woord e.d. – of is het regel? – vervolgens met een machine, te weten (§ I.193)

[d]ie Machine als Symbol ihrer Wirkungsweise[.]

Maar het is niet zo, dat dat de

Teile [der Machine] nur so bewegen, als könnten sie nichts anderes tun.

Volgens hem biedt

das Bild einer Maschine

daarom

de[n] Anfang einer Reihe von Bildern, die wir aus diesem Bild abzuleiten gelernt haben. Het lijkt alsof W blijft proberen om betekenissen te groeperen. Tegelijk problematiseert hij die aanpak o.a. met/voor regel.

(Modelleren met) Metapatroon maakt aannemelijk, dat betekenissen juist door verspreiding elk nodige en voldoende uitdrukking krijgen. W trekt een begrip weliswaar allerlei kanten op, maar blijft uitgaan van familieverband tussen betekenissen. Zo'n verband beschouw ik daarentegen als resultaat, ook nog eens veranderlijk (en betrekkelijk).

In § I.198 beschrijft W kort wat

der Ausdruck der Regel [...] mit [s]einen Handlungen zu tun [hat.] Was für eine Verbindung besteht da?

Zijn antwoord luidt óók daar:

[I]ch bin zu einem bestimmten Reagieren auf dieses Zeichen abgerichtet worden, und so reagiere ich nun.

Daar hoort àls regel

einen ständigen Gebrauch

ervan bij. Volgens W is een regel institutioneel (§ I.199). Volgens mij houdt het met wederzijdse pogingen tot “Abrichtung” bij leven nooit op.

W verrast (mij) telkens door m.i. te ruime begripsvoering (die dus beperkend uitpakt), terwijl hij nota bene zèlf reeds passender begrippen suggereert. Zo schrijft hij (§ I.199):

Einen Satz verstehen, heißt, eine Sprache verstehen. Eine Sprache verstehen, heißt eine Technik beherrschen.

Waarom maakt hij geen melding van taalspel ipv. taal? En gedrag in een taalspel omvat ... taalgebruik volgens een bijbehorende, onlosmakelijke ... techniek. Taal- en gedragsspel zijn hetzelfde: (sociale) situatie.

Volgens W, een (§ I.261)

Wort unserer allgemeinen, nicht mir allein verständlichen, Sprache [bedarf d]er Gebrauch dieses Worts [...] also eine Rechtfertigung, die alle verstehen.

Dat zou inderdaad ‘moeten,’ wanneer het om contextloos (woord)gebruik gaat. Dat bestaat echter niet, punt. Zo beschouwd ‘helpt’ context o.a. om het bereik (sterk) te beperken waarvoor de – eis van – rechtvaardiging geldt, dwz tot wat als dienovereenkomstige situatie opgevat is. (Ook) daarover kunnen spreker en hoorder natuurlijk verschillen van ... mening (lees ook: betekenis). En de rechtvaardigingseis vormt onderdeel van het verzoek tot inschikkelijkheid. Daarvoor is geen (§ I.265)

unabhängige Stelle

beschikbaar in de zin van, zeg maar, situatieloos.

In zijn onderzoekingen, zo meen ik vanuit het enneadische perspectief te herkennen, laat W zich herhaaldelijk als door een muur terugkaatsen op precies die ‘plaatsen’ waar hij een opening schept om vèrder te komen. Daarvan maakt hij dus géén ... gebruik. Ter vergelijking, hij maakt een stappende beweging, maar nèt op het punt c.q. ogenblik waar(op) hij zijn voet stevig kan neerzetten, trekt hij ‘m terug. Kennelijk herkent hij niet, dat hij zijn voet daar ‘alleen nog maar’ hoefde neer te zetten om in een productieve richting vèrder te kunnen stappen.

Zo hield Peirce het op benoeming van grond, maar ging er niet op/mee dóór.

Voor allerlei voorbeeldwoorden en –zinnen probeert W na te gaan wat ermee ‘is’ bedoeld in de zin van een gemeenschappelijke betekenis. Met die insteek blijft analyse echter steriel. Zgn gedachtenexperimenten cirkelen er tē nauw omheen in de veronderstelling van objectiviteit en zijn als gekunstelde simplificaties daarom zinloos.

De vruchtbare vraag luidt daarentegen steeds waaròm 1. de één een teken produceert ter consumptie door een ànder (die ook z/hijzèlf kan zijn) resp. 2. de ànder iets consumeert als teken geproduceerd door een ànder (die ook z/hijzèlf kan zijn).

Bijvoorbeeld slechts het zinnetje (§ I.275)

Wie blau der Himmel ist!

‘zegt’ feitelijk niets. Alle moeite om het als zodanig te duiden is verspild. Met, opnieuw bijvoorbeeld, een filosofisch bedoelde tekst als context ‘zegt’ het pas iets.

Ik vind de filosofie in kwestie nog, zoals gezegd, steriel. W probéért eraan te ontsnappen, komt inderdaad een eind, maar schrikt kennelijk ervoor terug om te vertrèkken vanuit (sociale) psychologie, subjectiviteit, enzovoort. Mijn indruk is dat hij vasthoudt aan een opvatting van filosofie, de zijne ...

Er steekt in WII veel meer van WI dan wat we ‘willen’ zien. Het gesimplificeerde levensverhaal is ook aansprekend. W is hoogbegaafde rijkeluiszoon uit Wenen, heeft vooraanstaande academische sponsor, komt met wat als een baanbrekende theorie geldt, trekt zich vervolgens terug, doet afstand van zijn geërfde financiële vermogen, pakt filosofie weer op, ontwikkelt nògmaals een baanbrekende theorie. Zijn we daardoor niet blind voor continuïteit in zijn werk?

Als aanleiding – maar meer ook niet, naar het zich laat aanzien – voor Ws filosofische come-back geldt een voordracht die L.E.J. Brouwer in 1928 in Wenen hield. Brouwer was lid van de Signifische Kring. Dat is relevant, want naar zijn opvatting is taal een draadloos middel voor beïnvloeding (waarmee ik het helemaal eens ben). Dat was voor W blijkbaar een schok groot genoeg om zijn eigen opvatting te verlaten, maar ook weer niet groot genoeg om die van Brouwer consequent te volgen.

Als iemand beweert pijn te lijden, vraagt W zich af wat het woord betekent. Maar wie zègt dat z/hij pijn heeft, doet stellig feitelijk een verzoek om zorg. Aan wèlke zorg z/hij behoefte heeft, geeft z/hij aan met beschrijving van (een) (soort) pijn.

Voor inzicht in taalgebruik, kijk naar de (gesitueerde) interactie.

W kan er echter slechts het volgende mee (§ I.295):

[W]enn [der Schmerzausruf] auch als Mitteilung nichtssagend ist, so ist er doch ein Bild[. ...]

Ja, wenn wir beim Philosophieren in uns schauen, bekommen wir oft gerade so ein Bild zu sehen, Förmlich eine bildliche Darstellung unsrer Grammatik. Nicht Fakten[.]

Laat ik het erop houden, dat de zin van zulke filosofie mij ontgaat.

Wat verderop (§ I.310) geeft W als voorbeeld een mogelijke reactie op de pijnkreet:

Es wird nicht so schlimm sein.

Tja, de aangeropen persoon heeft blijkbaar geen ‘zin’ om verzorging te verlenen.

Wie dat objectiever wil uitleggen, doet vergeefse moeite omdat z/hij aldus een pseudoprobleem oproept.

Intussen heeft W het punt bereikt dat (§ I.304)

[d]as Paradox [...] nur dann [verschwindet], wenn wir radikal mit der Idee brechen, die Sprache funktioniere immer auf *eine* Weise, diene immer dem gleichen Zweck: Gedanken zu übertragen[.]

Ik neem aan dat hij aldus het idee afwijst dat de hoorder dezèlfde gedachte moet krijgen als de spreker.

Volgens mij ‘werkt’ taal(gebruik) zelfs nooit op die manier. Er is m.i. wel degelijk één manier, maar een andere. Zoals gezegd, elk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid. W handhaaft het idee van een (§ I.363)

Sprachspiel des Mitteilens

Waarin

es uns scheint, als läge der ganze Witz der Mitteilung darin, daß ein Anderer den Sinn meine Worte – etwas Seelisches – auffaßt, sozusagen in seinen Geist aufnimmt.

Daarmee zou dat taalspel ophouden, want

[w]enn er dann auch noch etwas damit anfängt, so gehört das nicht mehr zum unmittelbaren Zweck der Sprache.

Met zulke onmiddellijkheid trekt W echter m.i. geen redelijke grens. Met een definitie die inhoudt dat de hoorder met een teken van de spreker niets hoeft te ‘doen,’ associeer ik geen taal, integendeel.

Ws instelling lijkt toch reuze pragmatisch (§ I.324):

Was könnte die Sicherheit mehr rechtfertigen, als der Erfolg.

Ik zou zeggen, wees realistisch en meet succes af aan – het bereik van – de relevante situatie.

De uitgang (spreker) resp. toegang (hoorder) tot betekenisgeving zit ‘m in de combinatie van signatuur en context. Zij moeten op elkaar afgestemd zijn, bij elkaar passen. Als zodanig (lees ook: met deze context) geef ik een tekstpassage van W een wending tot aanbeveling (§ I.339):

Eine unpassende Ausdrucksweise ist ein sicheres Mittel, in einer Verwirrung stecken zu bleiben. Sie verriegelt gleichsam den Ausweg aus ihr.

Mocht een verzoek tot inschikkelijkheid niet worden opgevolgd, zoek het ter verduidelijking dan eerder in wijziging van context dan van signatuur. Natuurlijk kan de gebruikte naam (ook) verwarrend genoeg zijn.

Wie ein Wort funktioniert, kann man nicht erraten[,] stellt W (§ I.340). Elke poging vind ik zelfs verspilde moeite. Een apart woord komt immers niet voor; dat lijkt slechts zo. Er is altijd tevens context. Nogmaals, wat ‘werkt’ is de – ervaring als – specifieke combinatie. Het aandeel van context blijft via motief naar zijn aard (!) buiten bereik als ... concept.

W zelf merkt nota bene op dat zonder (§ I.349)

Anwendung [...] wir uns [...] der Nacktheit der Worte und des Bildes bewußt [werden].

In § I.352 stelt W

das Gesetz vom ausgeschlossenen Dritten

aan de orde. Uit de radicalisering à la semiotische enneade volgt zelfs dat het tweede niet kan gelden ... in/voor een bepaalde situatie. Op stelselschaal is op voorhand echter niets uitgesloten: stelsellogica. Met dat open bereik geldt, zeg maar, de wet van subjectief-situationeel meervoud, dus twee, drie, enzovoort.

Uit § I.403 maak ik op, dat W inderdaad zowat alle betekenis(sen) aan een woord probeert op te hangen. Hij heeft overigens geen bezwaar tegen een woord met een strikt persoonlijke betekenis, in zijn voorbeeld gaat het om pijn,

solange nur eine Notation vorgesehen wäre, in der der Ausfall des Wortes “Schmerz” in anderen Verbindungen irgendwie ersetzt würde.

Maar dat ene woord hoeft helemaal niet te worden vervangen. Over verbinding gesproken, er hoort onlosmakelijk (een) context bij, vice versa. Het is dus niet zo, dat het mogelijk is om voor die persoonlijke betekenis, of voor welke betekenis dan ook, het woord in kwestie zoiets

als contextloos te gebruiken.

Metapatroon omvat een notatie voor signatuur in context op basis van formalisatie van relativiteit (recursie van onderlinge verhouding van elementen).

Context is méér dan alleen maar extra woorden, zinnen ... W doet een oproep (§ I.421):

Sieh den Satz als Instrument an, und seinen Sinn als seine Verwendung.

Context is alles dat iemand ‘ziet’ als situatie.

Om het in Ws termen uit te drukken, met explicitering van het taalspel in kwestie is een woord resp. zin niet langer meer- maar éénduidig. Die aanbeveling doet hij echter niet. Hij laat het bij een verklaring van meerduidigheid op basis van taalspelen.

Als W opmerkt (§ I.432):

Jedes Zeichen scheint *allein* tot. [...] Im Gebrauch *lebt* es[.].

mist hij, dat het gebruik in kwestie méége-teken-d moet zijn. Daarvan gaat het teken natuurlijk evenmin leven. Het is en blijft ‘slechts’ een middel om een verzoek tot inschikkelijkheid te doen. Hoever die (gebruiks)explicitering moet gaan, hangt af van de vóórkennis van de betrokken spreker resp. hoorder.

Dat zegt W zèlf nota bene al, als hij zich over zijn wederpartij in communicatie afvraagt (§ I.433):

Wie weiß er überhaupt, wie er die Zeichen, welche immer ich ihm gebe, gebrauchen soll?

Dat gaat als volgt:

Ich werde nun etwa trachten [sie] durch weitere Zeichen zu ergänzen[.]

Ik herhaal, dat hoeft echter niet met extra woord(en) te zijn. Dat kan ook met (andere) veranderingen van de situatie, dus met een andere situatie.

Voor W blijft dat echter een gebrek, dat hij ook nog eens het teken toerekent. Want voor hem scheint es, als finge [das Zeichen] zu stammeln an.

Zulke antropomorfisering van een teken is natuurlijk onzin. Een menselijk motief kan niet op een teken worden overgedragen. Daardoor klopt ook zijn verdere bewering niet, te weten als trachtete das Zeichen mit unsichern Mittel in uns ein Verständnis hervorzurufen.

Want een teken beschikt op zijn beurt helemaal niet over middelen; het is en blijft zèlf een middel. En dankzij de mogelijkheid van praktisch oneindig aantal combinaties faciliteert taal variëteit van verzoeken tot inschikkelijkheid. Zekerheid noch waarheid enzovoort is een productief criterium voor verklaring resp. beoordeling.

W bespreekt weliswaar (§ I.441) “Wünschäußerungen,” maar verbindt er geen – betekenis voor – gedrag aan. Maar taalgebruik dient niet om iets te beschrijven, eventueel een wens. Het is zo dat een taal dient om te wensen, wat eventueel een beschrijving vergt.

Intussen blijft W taal voorstellen als een mens (§ I.445):

In der Sprache berühren sich Erwartung und Erfüllung.

Volgens mij is hijzelf daardoor (§ I.436)

in jene Sackgasse des Philosophierens [...] geraten

waarvoor hij waarschuwt. Nog weer wat verderop lijkt W te proberen om dat doodlopende spoor te verlaten (§ I.453):

[Z]u sagen, Einer nehme die Erwartung wahr, *hat keinen Sinn*. Es sei denn etwa: er nehme den Ausdruck der Erwartung wahr.

Iets anders

wäre blödsinnige Verdrehung des Ausdrucks.

Over zelfs maar de kans op ontsnapping is W overigens, zeg maar rustig, terughoudend (§ I.464):

Was ich lehren will, ist: von einem nicht offenkundigen Unsinn, zu einem offenkundigen übergehen.

Dat scheelt inderdaad al een stuk. Maar volgens mij kan het met enneadische semiotiek wel degelijk nòg stukken praktischer.

De stelselmatige stappen die W *niet* zet, zijn vóór het teken naar de spreker en erná naar de hoorder. Hij verwijst voor (§ I.454) “Bedeutung” weliswaar naar de

Anwendung, die das Lebewesen vo[m] Zeichen] macht[.]

maar blijft gefixeerd op het aparte teken. Hij ziet er dus géén signatuur in die altijd in een context verschijnt (lees: wordt ervaren). Maar het is precies hun specifiek ervaren combinatie waardoor het (§ II.xi)

möglich [ist], daß man ein Ding einer *Deutung* gemäß *sieht*[.]

Naar wat W (§ I.488) “Indizien” noemt, zoekt hij buiten wat hij als taaluiting beschouwt (§ I.489):

Welche Handlungsweisen begleiten diese Worte? [...] In welche Szenen werden sie gebraucht; und wozu?

Maar (ook) handeling, plááts van handeling, enzovoort ervaart iemand via teken. Wat W als hèt teken opvat, blijkt aldus slechts een toevoeging. Voor het effect met de combinatie is die toevoeging uiteraard kritiek, maar zowel spreker als hoorder vertrouwen erop dat zij het meeste al zeggen resp. beluisteren met/uit hoe zij zich de situatie voorstellen.

Dat is geen toevlucht wanneer een apart woord, een aparte zin, onverhoopt onduidelijk is. Dat is ‘gewoon’ hoe wij taal gebruiken, altijd.

Dat gebeurt ook woordloos, meestal zelfs. Wie andere mensen in de weg loopt, gebruikt eveneens taal. Er is taal aan de orde met semiosis. Lòs van zijn te nauwe taalbegrip klopt wat W beweert (§ I.491):

[O]hne Sprache können wir andre Menschen nicht so und so beeinflussen[.]

En dat blijft ‘natuurlijk’ niet bij mensen ... Maar W blijft zich m.i. nodeloos beperken, want hij (§ I.494)

will sagen: Der Apparat unserer gewöhnlichen Sprache, unserer Wortsprache, ist *vor allem* das, was wir “Sprache” nennen[.]

Dat moeten we dus juist niet doen, maar een veel ruimere opvatting kiezen.

Dit verklaart waarom met een signatuur juist géén situatieschets wordt gegeven. Signatuur is geen context. Kan willekeurige be-teken-ing verkrijgen ...

Voortdurend scheert W langs wat hij als opening mist. Die valt te betreden met de enneadische als sleutel.

Steeds vraagt hij tevergeefs naar de regel voor betekenis, zij het soms anders aangeduid (§ I.559):

Man möchte etwa von der Funktion des Wortes in *diesem* Satz reden. Als sei der Satz ein Mechanismus, in welchem das Wort eine bestimmte Funktion habe.

Maar welk teken dan ook is geen mechanisme. Wat ‘werkt’ is de spreker resp. hoorder. En uitgaande van een woord geldt de – rest van de – zin waarin het staat als slechts een gedeelte van context. W zèlf zegt het al duidelijk, maar voor hemzèlf kennelijk nog altijd niet duidelijk genoeg (§ I.592):

Aber denken wir uns doch wirklich *verschiedene* Situationen aus, und Gespräche, und wie jener Satz in ihnen ausgesprochen wird!

Ik geef nog een voorbeeld van zoiets als een prima voorzet waarbij hij het echter laat (§ II.x):

Das Sprachspiel des Meldens kann so gewendet werden, daß die Meldung den Empfänger nicht über ihren Gegenstand unterrichten soll; sondern über den Meldenden.

Gelet op de beperking waarop W voor schijn van houvast alsmaar teruggrijpt, leiden zijn onderzoeken niet tot een bevredigende, laat staan uitputtende, verklaring volgens regels. Volgens hem gebeurt er in taalgebruik dus ook van alles buiten zgn regels (§ I.564):

Das Spiel, möchte man sagen, hat nicht nur Regeln, sondern auch einen *Witz*.

(Een) context is ‘iets’ dat er moet zijn, maar als zodanig nooit ‘scherp’ waarneembaar is. Want zodra de focus wijzigt voor volledige scherpte, is ‘het’ geen context meer, maar signatuur (met dienovereenkomstig gewijzigde context, enzovoort). Dat staat bekend als figure/ground, wat W als (§ II.x) “Aspektwechsel” onderzoekt en waarover hij o.a. beweert dat (§ II.xi)

[d]as Sehen des Aspekts und das Vorstellen [...] dem Willen [unterstehen].

Kortom, het lijkt alsof W zoiets aanvoelt (§ I.600):

Macht alles, was uns nicht auffällt, den Eindruck der Unauffälligkeit? Macht uns das Gewöhnliche immer den *Eindruck* der Gewöhnlichkeit?

Ofwel, (§ I.678)

die Antworten, die sich uns auf den ersten Blick anbieten, taugen nicht.

Want het is zelfs karakteristiek voor gewoonte, zou ik zeggen, dat (§ II.v)

der Vorgang unsres Sprachspiels immer [ruht] auf einer stillschweigenden Voraussetzung.

Nota bene in W eigen woorden (§ II.xi):

Man muß zur Anwendung hinuntersteigen, dann findet jener Begriff einen sozusagen ungeahnt verschiedenen Platz.

Dat is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan, want (§ II.xi)

[d]ie unsägliche Verschiedenheit aller tagtäglichen Sprachspiele kommt uns nicht zum Bewußtsein, weil die Kleider unserer Sprache alles gleichmachen.

De semiotische enneade betreft (dus) ook ‘maar’ een aanname inclusief de corresponderende elementen motief, context en situatie. Daarvan valt onmogelijk bewijs te leveren (§ II.vi):

Machen wir nur Ernst mit dieser Annahme! – Da zeigt es sich, daß sie die *Intention* nicht zu erklären vermag.

Over onderzoeken gesproken, zoals W terecht opmerkt (§ I.654):

Unser Fehler ist, dort nach einer Erklärung zu suchen, wo wir die Tatsachen als “Urphänomene” sehen sollten. D.h., wo wir sagen sollten: *dieses Sprachspiel wird gespielt*.

De crux van Metapatroon is het criterium voor wat geldt als situatie: gedrag van een aldus gesitueerd object wekt een eenduidige indruk. Omdat het een aanname is, valt niet te ontkomen aan wat anders een cirkelredenering is.

W maakt onderscheid tussen (§ II.ii)

[d]as Erleben einer Bedeutung und das Erleben eines Vorstellungsbildes.

Beleven? Zulke dynamiek laat zich beter treffen onder de noemer van semiotiek. In enneadisch opzicht constitueren de elementen motief, focus en concept de – dimensie volgens – interpretatie. Betekenis en voorstelling(sbeeld) zijn synoniem, ... voorstelbaar als een configuratie van motief, focus en concept. Met enneadische dynamiek, uitgedrukt met Metapatroon, laten zich allerlei (§ II.v)

Sprachspiele und ihre Beziehungen aufeinander omvatten. W stelt:

[W]ill man diese Beziehungen auf eine *einfache* Formel bringen, so geht man fehl.

Dat ben ik wederom grøndig met hem eens. Daarom is de enneade niet eenvoudig, maar samengesteld. En is Metapatroon bij uitstek geschikt als modelleermethode/-taal voor ook nogeens veranderlijke ordening van betekenissenvariëteit waarop infrastructuur voor informatieverkeer op maatschappelijke schaal moet zijn berekend.